

The background of the cover is a technical drawing in a reddish-orange color. It features various geometric shapes, lines, and symbols, including circles, rectangles, and a downward-pointing arrow with a horizontal bar above it, resembling an electrical symbol. The drawing is composed of thin lines and some shaded areas, creating a complex, schematic-like pattern.

Komunizm **teorie i praktyki**

Komunizm teorie i praktyki

konferencja
międzynarodowa

15–17.02.2017

Warszawa,
ul. Nowy Świat 72
sala 144

Organizatorzy:
dr Katarzyna Chmielewska,
dr Agnieszka Mroziak,
dr Grzegorz Wołowicz,
dr Tomasz Żukowski
Ośrodek Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem

15 lutego 2017

15.00 Rejestracja

15.30 **Grzegorz Wołowiec** (IBL PAN)
Przywitanie gości i wprowadzenie

16.00 – 17.15 **SESJA I**

Katarzyna Chmielewska (IBL PAN)

Polityki historyczne jako forma
uprawomocnienia komunizmu.

Budować i burzyć

Florian Peters

(Institut für Zeitgeschichte Berlin)

Rewolucja w komunizmie – komuniości
przeciwko rewolucji. Polityka historyczna
w dekadzie „Solidarności”

Moderacja: Grzegorz Wołowiec (IBL PAN)

17.15 – 17.30 Przerwa kawowa

17.30 – 18.45 **SESJA II**

Grzegorz Wołowiec (IBL PAN)

Komunizm i nacjonalizm w Polsce:
różnice i tożsamości

Anna Artwińska

(Institut für Slavistik Universität Leipzig)

Komunizm w rozmowach.

Oni Teresy Torańskiej między wywiadem
a autobiografią kolaboratywną

Moderacja: Katarzyna Chmielewska (IBL PAN)

19.30 Kolacja

16 lutego 2017

10.00 – 11.45 **SESJA I**

Mirja Lecke (Ruhr-Universität Bochum)

Komunizm, indywidualność i wizerunek
publiczny w tekstach dysydentów

Kajetan Mojsak (IBL PAN)

Po Październiku, po Grudniu... Genealogia
języka opozycji w świadectwach literackich

Krzysztof Gajewski (IBL PAN)

Knucie jako biznes. Komunizm w języku
opozycji lat 80. na przykładzie *Matego
konspiratora*

Moderacja: Anna Artwińska

(Institut für Slavistik Universität Leipzig)

11.45 – 12.00 Przerwa kawowa

12.00 – 13.15 **SESJA II**

Roman Kanda (Ústav pro českou literaturu,
Akademie věd České republiky v. V. I.)

Marksizm i projekt historii literatury czeskiej
– „przepisywanie” (*durcharbeiten*) lub

„palimpsest”?

Paweł Rams (IBL PAN)

Obecność myśli Stanisława Brzozowskiego
w polskim piśmiennictwie naukowym

i publicystycznym lat 1945-1972. Nurty,
polemiki, paralele

Moderacja: Tomasz Żukowski (IBL PAN)

13.30 – 15.00 Obiad

15.00 – 16.15 **SESJA III**

Bartłomiej Starnawski (IBL PAN)
Sklejone tablice? O Partii i twórczości pisarza
Jerzego Andrzejewskiego

Michał Czaja (IBL PAN)
Awangardyzm Aleksandra Wata a „literatura
proletariacka” i socrealizm. Różne koncepcje
rewolucji

Moderacja: Kajetan Mojsak (IBL PAN)

16.15 – 16.30 Przerwa kawowa

16.30 – 18.00 **SESJA IV**

Magdolna Balogh
(Magyar Tudományos Akadémia)
Komunizm *versus* stalinizm: krótka historia
pojęć na przykładzie literatury/ kultury
węgierskiej między latami 30. i 80. XX wieku

Stanislav Holubec
(Imre Kertész Kolleg Jena)
Zmiany znaczeniowe terminu „komunizm”
w czeskim dyskursie między rokiem 1850
a 1940

Moderacja: Paweł Rams (IBL PAN)

17 lutego 2017

10.00 – 11.15 **SESJA I**

Anna Zawadzka (Instytut Sławistyki PAN)
Awans społeczny w komediach PRL-owskich
Aleksandra Sekuła (IBL PAN)
Cień rewolucji

Moderacja: Agnieszka Mrozik (IBL PAN)

11.15 – 11.30 Przerwa kawowa

11.30 – 13.15 **SESJA II**

Agnieszka Mrozik (IBL PAN)
Architektki PRL-u. Kobiety, komunizm
i emancypacja w powojennej Polsce
Magdalena Grabowska (IFiS PAN)
Od „peperówki” do „praktycznej aktywistki”.
Transformacja narracji o równości kobiet
w powojennej Polsce

Tomasz Żukowski (IBL PAN)
Erotyka i władza
Moderacja: Anna Zawadzka
(Instytut Sławistyki PAN)

13.15 – 13.45 **Katarzyna Chmielewska** (IBL PAN)
Podsumowanie

14.00 Zakończenie konferencji

POLITYKI HISTORYCZNE JAKO FORMA UPRAWOMOCNIENIA KOMUNIZMU. BUDOWAĆ I BURZYĆ

Katarzyna Chmielewska
(IBL PAN)

W swoim wystąpieniu chciałabym prześledzić skomplikowany stosunek projektu komunistycznego i komunistycznej praktyki do kategorii polityki historycznej w Polsce. Interesują mnie przede wszystkim w lata 40. i 50. z niewielkimi odniesieniami do okresów późniejszych. Analizuję, jak polityka historyczna rozgrywa się pomiędzy strategiami budowania i burzenia sfery symbolicznej, lecz także instytucji i sfery społecznej. Przedmiotem analizy będą rozmaite teksty kultury: przemówienia, teksty programowe, teksty literackie oraz film.

Dr Katarzyna Chmielewska, adiunkt w Zespole Literatura i Konteksty IBL PAN, pracuje również w Ośrodku Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem IBL PAN. Studiowała filologię polską i filozofię na Uniwersytecie Warszawskim, absolwentka Szkoły Nauk Społecznych przy IFiS PAN. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół teorii dyskursu, zagadnień autobiografizmu, teorii literatury oraz literatury współczesnej. Podejmowała zagadnienia dyskursu literackiego i estetyki historycznej, wielokrotnie odnosiła się też do kwestii dyskursu publicznego, szczególnie interesuje się literackim i kulturowym kontekstem komunizmu w Polsce oraz studiami nad Zagładą. Współredaktorka serii *Komunizm – Idee. Dyskursy. Praktyki*.

REWOLUCJA W KOMUNIZMIE – KOMUNISCI PRZECIWKO REWOLUCJI. POLITYKA HISTORYCZNA W DEKADZIE „SOLIDARNOŚCI”

Florian Peters

(Institut für Zeitgeschichte Berlin)

Do kluczowych pojęć komunizmu należą *rewolucja* jako model radykalnych społecznych zmian oraz historia jako wymiar, w którym owe zmiany miały się urzeczywistnić. Pewna osobliwość polskiego doświadczenia komunizmu polega jednak na tym, że najsilniejsze doświadczenia aktywnego udziału w sytuacji rewolucyjnej przyniósł nie tyle proces budowania tego systemu w powojennej Polsce, co ogólnospołeczny ruch wokół „Solidarności” w latach 1980/81, który wystąpił przeciwko monopolowi władzy partii komunistycznej. Tym niemniej, „Solidarność” podzieliła nadzwyczajne przywiązanie komunizmu do historii i gorliwie budowała podmiotowość ruchu na wpisaniu zbiorowego działania w ciągłość historyczną. Jeden z największych konfliktów między opozycją a władzą w ostatniej dekadzie PRL-u toczył się zatem na polu polityki historycznej – był walką o pomniki, o obchody rocznic i nawet o podręczniki do historii.

Konfliktu tego nie udało się zakończyć siłą. Wręcz przeciwnie, stan wojenny wzmocnił przeciwstawne wzory zbiorowej samoświadomości po obu stronach barykady. Rozwiązaniem okazało się dopiero odejście elit opozycyjnych i rządzących od myślenia w kategoriach historycznych i rewolucyjnych, które nastąpiło w drugiej połowie lat 80. pod wpływem idei (neo)liberalizmu. Umożliwiły one rekonceptualizację społecznych zmian jako wyników ciągłych negocjacji zamiast skutków przelomowych walk, a przez to torowały drogę do kompromisu przy Okrągłym Stole. Co znamienne, pojęcie społeczeństwa obywatelskiego, które urosło do sztandarowego wyrazu tego myślenia antyrewolucyjnego, jako

pierwsi w polskim dyskursie publicznym propagowali – (dawni?) komuniści.

Dr Florian Peters, historyk, absolwent Uniwersytetu Kilońskiego oraz Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie, obecnie pracownik naukowy w berlińskim oddziale Institut für Zeitgeschichte (Instytutu Historii Najnowszej). Specjalizuje się w najnowszej historii Europy Środkowo-Wschodniej, w szczególności zajmuje się historią społeczną Polski w dobie późnego socjalizmu i transformacji. Jego rozprawa doktorska poświęcona konfliktom dotyczącym historii i pamięci w ostatniej dekadzie PRL-u ukazała się pod tytułem *Revolution der Erinnerung. Der Zweite Weltkrieg in der Geschichtskultur des spätsozialistischen Polen* (Berlin 2016).

Dr. Florian Peters, e-mail: peters@ifz-muenchen.de

Sesja II (17.30 – 18.45)

KOMUNIZM I NACJONALIZM W POLSCE: RÓŻNICE I TOŻSAMOŚCI

Grzegorz Wołowicz (IBL PAN)

O sile przyciągania idei komunistycznej w Polsce (zwłaszcza po 1918 roku) stanowiła nie tylko, zawarta w niej, kluczowa obietnica emancypacji klas upośledzonych ekonomicznie, ale także obywatelskiego równouprawnienia wszystkich tych, których wykluczała konkurencyjna wobec komunizmu a w Polsce bardzo wpływowa, narodowa wizja wspólnoty politycznej. Tematem referatu będzie ten właśnie wymiar historii idei komunistycznego uniwersalizmu w Polsce, zakończonej w 1968 roku przyjęciem przez polską partię

komunistyczną skrajnie nacjonalistycznej wykładni pojęcia narodu. Dzieje, zrodzonej z protestu wobec nacjonalistycznego kursu władzy, opozycji antykomunistycznej w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych to stopniowy proces odwzorowywania struktury konfliktu, który po 1968 roku powołał ten ruch istnienia: a więc proces formowania restrykcyjnej, antagonistycznej wspólnoty politycznej, określonej wobec, definiowanego w kategoriach narodowych, wroga zewnętrznego i wewnętrznego. Również współczesną (powstałą po 1989 roku) historiograficzną recepcję dziejów polskiego komunizmu i antykomunizmu traktować należy, w znacznej przynajmniej mierze, bardziej jako kontynuację politycznych konfliktów sprzed 1989 roku, niż ich krytyczną problematyzację.

Dr Grzegorz Wołowicz, adiunkt w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, kierownik Ośrodka Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem. Badacz literatury i życia literackiego okresu Polski Ludowej, zarówno w ujęciu historiograficznym, jak i metahistorycznym. Autor książki *Nowocześni w PRL. Przyboś i Sandauer* (1999), współredaktor książek *Opowiedzieć PRL* (2011), *Literatura i socjalizm* (2012), *PRL. Życie po życiu* (2012), *Rok 1966. PRL na zakręcie* (2014) oraz *Studies on Socialist Realism. The Polish View* (2016).

KOMUNIZM W ROZMOWACH. ONI/TERESY TORAŃSKIEJ MIĘDZY WYWIADEM A AUTOBIOGRAFIĄ KOLABORATYWNA

Anna Artwińska

(Institut für Slavistik Universität Leipzig)

Oni Teresy Torਾਂskiej (osiem wywiadów z byłymi działaczami komunistycznymi) uchodzą za mistrzowską próbę zrozumienia „istoty” komunizmu oraz nakreślenia kluczowych momentów

tzw. komunistycznej biografii. Tekst bywa przywoływany jako przykład dziennikarstwa otwartego i dialogicznego, którego celem jest zrozumienie partnerów rozmowy i rzetelne przedstawienie ich racji. Wywiady Teresy Torਾਂskiej, stawiane za wzór nieortodoksyjnych zmagających z komunizmem, rządziej są analizowane pod kątem gatunkowym. Tymczasem przeprowadzone przez autorkę rozmowy są również ciekawe od strony formalnej. W swoim referacie zastanawiam się, na ile można uznać je za przykład tzw. autobiografii „kolaboratywnej” czy „podwójnej”, a więc takiej formy *life writing*, w której opowieść o własnym życiu prowadzona jest we współpracy z drugą osobą, mającą znaczący wpływ na kształt i treść autobiograficznej opowieści. Interesuje mnie, czy i na ile Teresa Torਾਂska przejmując w swoich wywiadach rolę biografę, nadając słyszonym historiom nie tylko pożądany kształt i formę, ale także ingerując w ich treść. Idąc dalej zastanawiam się, na ile kwestia ewentualnej podwójności determinuje nasze postrzeganie działaczy komunistycznych, ich zaangażowania i wiary w komunistyczną rewolucję.

Dr Anna Artwińska, profesorka w Instytucie Sławistyki na Uniwersytecie w Lipsku. Studiowała filologię polską, dziennikarstwo i sławistykę na uniwersytetach w Poznaniu i Fryburgu Bryzgowijskim. Autorka książki *Poeta w służbie polityki. O Mickiewiczu w PRL i Goethem w NRD* (2008 i 2015) oraz współredaktorka tomów zbiorowych: *Studies on Socialist Realism. The Polish View* (2016) and *Nach dem Holocaust. Medien postkatastrophischer Vergegenwärtigung in Polen und in Deutschland* (2017). Zainteresowania naukowe: pamięć o komunizmie, reprezentacje Holokaustu w literaturach słowiańskich, koncepcja pokolenia i genealogii, realizm socjalistyczny.

KOMUNIZM, INDYWIDUALNOŚĆ I WIZERUNEK
PUBLICZNY W TEKSTACH DYSYDENTÓW

Mirja Lecke

(Ruhr-Universität Bochum)

Celem mojego wystąpienia jest zbadanie stosunku wybranych dysydentów – komunistycznych apostatów z krajów socjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej wobec komunizmu, jako z jednej strony systemu przekonani i wartości, z drugiej zaś praktyk instytucji administracyjnych i organów państwowych. Ponieważ temat ten jest (wszech) obecny w tekstach autobiograficznych dysydentów oraz tekstach literackich sensu stricto, ograniczę się do szczególnego, powracającego wciąż problemu, jakim jest wpływ komunizmu na sposób wyrażania własnego „ja” w egodokumentach (m.in. w „wyznaniach”) oraz na przestrzenne odgraniczenie sfery prywatnej. Nie będę szerzej zajmować się komunizmem jako projektem edukacyjnym z własną antropologią. Skoncentruję się na wpływie praktyk nadzoru i przymusu na koncepcje autoprezentacji dysydentów. Ci bowiem zmuszeni byli do przemyślenia każdej wypowiedzi, gdyż potencjalnie mogła ona trafić do różnych środowisk czy grup odbiorców. Miało to wielki wpływ na ich samopostrzeżanie i autoekspresję. W konsekwencji dwuznaczność prywatnego i publicznego wizerunku jednostki oraz środków ekspresji, do których należą listy, wystąpienia publiczne, teksty drukowane, rozmowy telefoniczne itp., sama stała się przedmiotem refleksji artystycznej. Aby ukazać znaczenie tego zagadnienia dla całego bloku komunistycznego wezmę pod uwagę Aleksandra Sotżenicyna, Ludmiłę Aleksiejewą z ZSRR, Aleksandra Wata z Polski oraz Wolfa Biermanna z NRD.

Dr Mirja Lecke kieruje katedrą Literatury Słowiańskiej w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu Ruhry w Bochum. Studiowała i pracowała w St. Petersburgu, Moskwie, Krakowie i Berkeley m.in. jako stypendystka fundacji Alexandra von Humboldta. W 2001 roku obroniła pracę doktorską *Opowiedziane Oświecenie*. Polska powieść okolo 1800 r., opublikowaną w tym samym roku we frankfurckim wydawnictwie Peter Lang jako *Erzählte Aufklärung*. Jej zainteresowania naukowe obejmują literaturę rosyjską epoki imperialnej i postsowieckiej w perspektywie postkolonialnej. W szczególności interesują ją stosunki rosyjsko-gruzińskie, rosyjsko-polskie i rosyjsko-ukraińskie, jak również zagadnienie literackiej Odessy, relacje rosyjsko-żydowskie i polsko-żydowskie oraz literatura polskiego Oświecenia i doby postkomunizmu. Ostatnio opublikowała monografię na temat zachodnich prowincji w rosyjskiej literaturze imperialnej *Westland. Polen und die Ukraine in der russischen Literatur von Puškin bis Babel*, tom 2 serii *Postcolonial Perspectives on Eastern Europe*, którą współredaguje z Alfredem Gallem i Dirkem Uffelmannem.

PO PAŹDZIERNIKU, PO GRUDNIU... GENEALOGIA JĘZYKA
OPOZYCJI W ŚWIADECTWACH LITERACKICH

Kajetan Mojsak

(IBL PAN)

Przedmiotem tekstu będzie proza „opozycyjna” i jej ewolucja w latach 1956-1976. Chcę prześledzić, jak na polu prozy kształtuje się język opozycji, w jaki sposób następuje przejście od rewizjonistyczno-reformistycznej krytyki „wewnętrznej” do całkowitej negacji „systemu” i wykształcenia języka „etycznego oporu”. Chcę przyjrzeć się tu kilku wybranym powieściom jako różnym diagnozom społeczno-politycznym, typom mówienia o PRL-u, uwzględniając przede wszystkim takie kwestie jak

po pierwsze, diagnozy „stanu społeczeństwa” (tytułowe metafory: *Miazga*, *Niereczywistość*; zastanawiam się, jakie choroby społeczne się tu diagnozuje i jaka „norma” jest punktem odniesienia); po drugie mity ustanawiane i wzmacniane (komunizm jako obcy, ahistoryczny przeszczep; kluczowa rola inteligencji; wizja społecznej jedności i społeczeństwa jako organizmu).

Dr Kajetan Mojsak, pracownik IBL PAN. Absolwent Szkoły Nauk Społecznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Autor książki *Groteska w polskiej prozie lat 1945-1968*. Publikował w „Pamiętniku Literackim”, „Kulturze Współczesnej”, „Societas Communitas”, „Kulturze Popularnej” i książkach zbiorowych. Członek Ośrodka Studiów Kulturowych i Literaturoznawczych nad Komunizmem w IBL PAN oraz Ośrodka Badań Filologicznych nad Cenzurą PRL przy Uniwersytecie w Białymstoku. Zajmuje się m.in. prozą XX wieku, krytyczną analizą dyskursu, związkami między estetyką a ideologią, wpływem cenzury na literaturę w PRL.

KNUCIE JAKO BIZNES. KOMUNIZM W JĘZYKU OPOZYCJI LAT 80. NA PRZYKŁADZIE MAŁEGO KONSPIRATORA

Krzysztof Gajewski
(IBL PAN)

Lata 80. to schyłek PRL i okres kryzysu gospodarczego, a jednocześnie epoka rozkwitu i tryumfu opozycji demokratycznej w Polsce. Jednym z podstawowych narzędzi walki z systemem była podziemna poligrafia, a polski samizdat należał do najlepiej prosperujących w bloku wschodnim. Nic więc dziwnego, że sama praktyka konspiracyjna doczekała się autorefleksji i ujęcia teoretycznego.

Autorzy *Małego konspiratora* to Czesław Bielecki, Jan Krzysztof Kelus i Urszula Sikorska. Owo „BHP działalności opozycyjnej” spisane w formie praktycznego poradnika, tonem lekkim i dowcipnym stanowi arcydzieło literatury użytkowej. Wskazówki i porady w nim zawarte zostały opracowane przez autorów na podstawie doświadczeń wyniesionych m.in. ze sprawy tatarników. Ta ostatnia, wedle świadectwa Jana Krzysztofa Kelusa, stała się kłęską dla podsądnych, którzy zostali łatwo „rozpracowani” przez UB. Ten fakt miał stanowić bezpośredni impuls do sformułowania zasad konspiracji. Rządy PZPR są ujmowane przez autorów poradnika w terminach nacechowanych aksjologicznie. Co istotne, rządzącym „onym” nie odmawia się podmiotowości, dominuje podejście pragmatyczne. Prakseologia działalności podziemnej nie sprzyja dyskursowi emocjonalnemu, choć porady formułowane są zgodnie z „racjonalną organizacją pracy”, która przeciwstawia się „komunizm” samą swą rzetelnością i efektywnością. Praktyka konspiracyjna ujmowana jest w języku mikroekonomii. Grupa opozycjonistów to „firma”, która „handluje” „towarem”, zarabiając „pieniądze”. Konfrontacja z „czerwonym” posiada jednak wymiar fundamentalny, kulturowy i polega na walce z „piętnem bolszewizmu”.

Dr Krzysztof Gajewski, ukończył polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim, doktoryzował się w roku 2008 w Instytucie Filozofii UW. Od 2003 zatrudniony w Instytucie Badań Literackich PAN. Zainteresowania badawcze: kulturowe studia nad komunizmem, krytyczna analiza dyskursu, antropologiczna teoria mediów oraz problematyka intencjonalności. Opublikował książkę pt. *Umysł wobec świata. Intencjonalność w filozofii Johna Searle'a* (2016) oraz rozdziały i artykuły w pracach zbiorowych i czasopismach.

Pełna lista publikacji: krzysztofgajewski.info.

**MARKSIZM I PROJEKT HISTORII LITERATURY CZESKIEJ
– „PRZEPISYWANIE” (DURCHARBEITEN) LUB „PALIMPSEST”?**

Roman Kanda

(Ústav pro českou literaturu,
Akademie věd České republiky v. V. I.)

W 1957 roku, w czasopiśmie „Česká literatura”, opublikowano projekt historii literatury czeskiej od jej początków do współczesności. Projekt przygotowawali naukowcy Czechosłowackiej Akademii Nauk (m.in. Jan Mukařovský i Felix Vodička). Miał on zaprezentować kompleksowy obraz rozwoju literackiego jako odbicia dialektyki społecznej. Ów cel decydował o sposobie traktowania historii: akcentowano marksistowskie pojęcie procesu literackiego (znacznie mniej np. kwestię osobowości w literaturze itp.). W moim wystąpieniu projekt ten będę interpretował – używając metod analizy dyskursu – jako próbę metodologicznej i ideologicznej autodefinicji marksizmu. Stawiam pytanie, czy możemy mówić o naprawie marksistowskiej koncepcji historii literatury, czy chodzi raczej o wielowarstwowy, niemal „eklektyczny” dyskurs (o „palimpsestowym” charakterze), w którym oprócz koncepcji materialistycznej mamy również „idealistyczne” ujęcia epistemologiczne (zwłaszcza strukturalizm)? Pytam też o to, jak udało się połączyć w jedną całość aspekty socjologiczne (tzn. marksistowską teorię rozwoju społecznego) i estetyczne.

Dr Roman Kanda, pracuje w Instytucie Literatury Czeskiej, Akademii Nauk Republiki Czeskiej, literaturoznawca, zajmuje się literaturą w kontekście społecznym (politycznym i ideologicznym), kwestiami estetycznymi w marksizmie,

teorią i historią awangardy czeskiej, twórczością Witolda Gombrowicza i teorią postmodernizmu.

Dr Roman Kanda, e-mail: roman.kanda@gmail.com

**OBECNOŚĆ MYŚLI STANISŁAWA BRZOWZOWSKIEGO
W POLSKIM PIŚMIENICTWIE NAUKOWYM
I PUBLICYSTYCZNYM LAT 1945-1972. NURTY,
POLEMIKI, PARALELE**

Paweł Rams

(IBL PAN)

Przedmiotem wystąpienia będzie analiza recepcji pism Stanisława Brzozowskiego w polskim dyskursie naukowym i intelektualnym w latach 1945-1972. Teza, którą chciałbym udowodnić głosi, że sposób czytania pism autora *Płomieni* był równoległy w stosunku do wydarzeń w życiu politycznym, społecznym i kulturalnym tego okresu, przez co można z jednej strony wzbogacić znane już rozpoznania o dodatkowe materiały dotyczące analizy dyskursu, z drugiej zaś zredefiniować w wielu miejscach dotychczasowe przekonania oraz podkreślić wielorakość i zmienność dyskursów intelektualnych. Porządkując głosy pojawiające się na łamach prasy oraz w publikacjach naukowych można opisać je przy użyciu trzech figur: nurtów, polemik oraz paraleli, które jasno dowodzą ciągłej obecności Stanisława Brzozowskiego w polskiej świadomości intelektualnej o czym często się zapomina, uznając duże fragmenty istnienia Polski Ludowej za białe plamy w tej materii). Takie ujęcie ma niebagatelne znaczenie także dlatego, że pokazuje przemiany polskiej świadomości lewicowej na przestrzeni dziesięcioleci i pozwala postawić ciekawe tezy w tym obszarze, które doskonale odbijają się w recepcji pism młodopolskiego filozofa przez jednych uznawanego za pierwszego nowoczesnego czytelnika

Marksa, przez innych za nacjonalistę i prekursora polskiego faszyzmu.

Paweł Rams, ukończył filologię polską oraz filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim; doktorant w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, nauczyciel. Rozprawę doktorską o recepcji pism Stanisława Brzozowskiego w PRL-u przygotowuje pod kierunkiem prof. Michała Głowińskiego. Publikował m. in. w „Pamiętniku Literackim” oraz licznych książkach zbiorowych.

Sesja III (15.00 – 16.15)

SKLEJONE TABLICE? O PARTII I TWÓRCZOŚCI PISARZA JERZEGO ANDRZEJEWSKIEGO

Bartłomiej Starnawski
(IBL PAN)

Celem referatu będzie analiza i interpretacja, w perspektywie krytyki retorycznej i semantyki historycznej, tekstu J. Andrzejewskiego, wydanego w szczytowym momencie realizmu socjalistycznego w Polsce I połowy lat 50., tuż przed śmiercią Stalina. Interesować nas będą, co oczywiste, walory perswazyjne tekstu wraz z jego infrastrukturą argumentacyjną, ale również jego specyficzny status poetologiczny (metakrytyczny i normatywny) oraz modalność, sfera topiki i symboliki – przerzucające rodzaj pomostu między zaangażowanym ideologicznie dyskursem literackim, politycznym i – w głębszych warstwach znaczeniowych – metafizyką.

Bartłomiej Starnawski, pracownik Instytutu Badań Literackich PAN, członek zespołu Ośrodka Studiów

Kulturowych i Literackich nad Komunizmem przy IBL PAN. Zajmuje się badaniami nad dyskursem stalinowskim w literaturze i publicystyce. Współautor i współredaktor wraz z Anną Artwińską i Grzegorzem Wołowcem) tomu *Studies on Socialist Realism. The Polish View* (Hamburg am Main 2016).

AWANGARDYZM ALEKSANDRA WATA A „LITERATURA PROLETARIACKA” I SOCREALIZM. RÓŻNE KONCEPCJE REWOLUCJI

Michał Czaja
(IBL PAN)

Wystąpienie będzie dotyczyło analizy awangardowych koncepcji estetycznych Aleksandra Wata w kontekście ideologii marksistowskiej, strategii awangardowych LEF-u i marksizujących poetyk (futuryzm, formalizm) w literaturze przedwojennej i powojennej w Polsce. Szczególnie zależy mi na ukazaniu podstaw sporu między rewolucyjnym formalizmem Aleksandra Wata a koncepcjami literackimi, które doprowadziły do ukonstytuowania się socrealizmu w Polsce.

Michał Czaja, wykładowca, krytyk, poeta, redaktor książek, redaktor magazynu literackiego „Wakac”, autor dwóch książek poetyckich: *Bo to nowa krytyka będzie o miłości* (SDK 2002) i *Sfory* (WBiCAK 2015). Jego wiersze tłumaczone były na angielski, węgierski i rosyjski. Ukończył filologię polską na UKSW. Specjalizuje się w kulturowych badaniach nad komunizmem, najnowszych teoriach literackich, poetyce intersemiotycznej oraz teoriach tekstów kultury. Od 2008 pracuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Wydział Nauk Humanistycznych) jako nauczyciel akademicki. Od 2011 pracownik Ośrodka Studiów Kulturowych i Literackich

nad Komunizmem (IBL PAN). Autor rozdziałów w tomach: *PRL – życie po życiu* (Warszawa 2012) oraz *Rok 1966. PRL na zakręcie* (Warszawa 2014).

Sesja IV (16.30 – 18.00)

KOMUNIZM VERSUS STALINIZM: KRÓTKA HISTORIA POJĘĆ NA PRZYKŁADZIE LITERATURY/KULTURY WĘGERSKIEJ MIĘDZY LATAMI 30. I 80. XX WIEKU

Magdolna Balogh

(Magyar Tudományok Akadémia)

W swoim wystąpieniu spróbuję ustalić, jak zmieniło się znaczenie słowa „komunizm” oraz w jaki sposób wymieniano je w praktyce na słowo „stalinizm”. „Komunizm” dla przedwojennej węgierskiej inteligencji lewicowej oznaczał mniej więcej to samo, co dla wszystkich rówieśników A. Koestlera: utopijny ideał społeczeństwa, gdzie nie ma eksploatacji i gdzie nierówności społeczne się niwelują. Mowa o pokoleniu Györgya Lukácsa, Erwina Sinkóa, Gyuli Háya, Tibora Déryego i Józsefa Lengyela. O motywacjach i nadziejach tej generacji opowiada powieść Erwina Sinkóa *Optymistyczni ludzie* oraz napisana w roku 1937, wydana dopiero w roku 1947 ogromna trzypięciotomowa powieść Tibora Déryego *Niedokonczony wyrok*.

Dla większości Węgrów „komunizm” był doświadczeniem obcym. Oprócz krótkiego okresu Węgierskiej Republiki Rad, ludność węgierska nie miała żadnego realnego kontaktu z komunistami. Komunizm stał się czymś realnym, kiedy Armia Czerwona przyszła do kraju. Często nie docenia się faktu, że to właśnie Rosjanie oswojili Węgry. Wkroczenie Armii Czerwonej i okupacja kraju wytworzyły nowe znaczenie

komunizmu jako „azjatyckości”, „dzikości”, czegoś, co jest daleko od tradycji i kultury węgierskiej. Świadczą o tym *Dzienniki* raz wspomnienia Sándora Máraia *Ziemia! Ziemia!* (1972) (komunizm jako „cudze słowo”). W literaturze krajowej lat 60.-80. wraz z pojawieniem się krytyki rządów Rakosiego – zwłaszcza w związku z kolektywizacją na wsi oraz wywłaszczeniem chłopów (dzieła Ferenc Sántha, Erzsébet Galgóczi) – słowo „komunizm” występuje w kontekście krytycznym.

Dla zrozumienia przedwojennej generacji komunistów, zwłaszcza dla tych, którzy lata międzywojenne przeżyli w Moskwie, nieocenionym świadectwem są wspomnienia Erwina Sinkóa napisane na podstawie tzw. „dzienników moskiewskich” z lat 1935-1937 dopełnione komentarzami w latach 50. w Jugosławii (znane też w przekładzie niemieckim *Roman eines Romans*, pierwsze pełne, niecenzurowane wydanie węgierskie 1988). Sinkó opisuje rodzenie się stalinizmu w Moskwie lat 1935-1937.

Dr Magdolna Balogh, historyk literatury, pracuje w Instytucie Literaturoznawstwa, w Centrum Badań Humanistycznych Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie. Zajmuje się komparatystyką literacką Europy Środkowej. Głównie zainteresowania to historia idei oraz literatura XX wieku, literatura lat 30. -50..

Ważniejsze publikacje: *Kiüttalan utakon. A katasztrófizmus irodalma Közép- és Kelet-Európában (Bez wyjścia. Literatura katastrofizmu w Europie Środkowej i Wschodniej)*, Budapest 1993.; współredaktor tomu *Áttűnések. A századforduló irodalma Közép- és Kelet-Európában (Przejścia. Literatura przełomu stulecia w Europie Środkowej i Wschodniej)*, Budapest 1992 oraz tomu *Választások és kényszerök. Zsidó önkép és közösségtudat Közép-Európában: Irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok (Wybory i przymusy. Autoportret żydowski i*

świadomość wspólnoty Żydów w Europie Środkowej), Budapest 2015; *A nyelv elrablása (Nyelv és totalitarizmus) (Porwanie języka. Język i totalitaryzm)*, „Literatura” 2003, nr 2.; *My, komuniści, jesteśmy ludźmi szczególnego pokroju.*, w: *Procesy autoidentyfikacji na obszarze kultur środkowoeuropejskich po roku 1918*, red. J. Goszczyńska, Warszawa 2008; *Sinkó Ervin kommunistasága: a messianizmtól a titóizmusig (Komunista Ervin Sinkó: od mesjanizmu do titoizmu)*, „Múltunk” 2013, nr 2; *Aleksander Wat identitásai (Tożsamość Aleksandra Wata)*, w: *Választások és kényszerek. Zsidó önkép és közöség tudat Közép-Európában: Irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok* red. M. Balogh, Budapest 2015; *Az emigráció diszkrét bája. Czestaw Miłosz és Jozsif Brodskij (Dyskretny urok emigracji. Cz. M. i J. B. Notatki do portretu podwójnego)*, „Jegyzetek egy kettős portréhoz. 2000”, 2015, grudzień.

ZMIANY ZNACZENIOWE TERMINU „KOMUNIZM” W CZESKIM Dyskursie Między ROKIEM 1850 A 1940

Stanislav Holubec
(Imre Kertész Kolleg Jena)

Termin komunizm pojawił się w czeskim dyskursie w latach 50. XIX stulecia i pochodził z niemieckiego/francuskiego dyskursu publicznego. Rozumiano go jako utopijną alternatywę dla współczesnego społeczeństwa, odwołując się do zasad religijnych i komunitariańskich (dzieła Karel Sabiny *Duchovný komunismus*, 1861 oraz Františka Matouša Klácela *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*, 1849). Dopiero w późnych latach 90. XIX wieku termin ten pojawił się w znaczeniu „koncepcji Marksa i Engelsa” (po raz pierwszy Manifest komunistyczny przetłumaczono na czeski w 1890 roku) lub anarchistów. Czescy socjaldemokraci, podobnie jak Marks i Engels, w późniejszych latach preferowali termin „socializm”; „komunizm” był mglistym

określeniem ideału przyszłego ruchu. Słowo to zyskało nową popularność i nowe znaczenie podczas rewolucji bolszewickiej, kiedy Lenin w 1919 roku postanowił przyjąć dla swojej partii nazwę komunistyczna. Terminu tego zaczęto używać nie tylko jako określenia ideałów przyszłości, lecz także ruchu komunistycznego. Nawet odszczepieńcy ruchu komunistycznego (trockiści) w większości opowiadali się za jego zachowaniem. Pozostał on żywy w tradycji chrześcijańskiego komunizmu, zaś zniknął z dyskursu socjaldemokratów.

Dr hab. Stanislav Holubec, autor książki *Ještě nejsme za vodou: Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace* (2015). Opublikował wiele książek i artykułów dotyczących komunistycznej i postkomunistycznej historii Czech. Badacz związany z ośrodkiem Imre Kertész Kolleg w Jenie. Autor i redaktor monografii zbiorowej *Challenges of Modernity: Central and Eastern Europe in the 20th Century*, która w 2017 roku ukaże się nakładem wydawnictwa Routledge.

17 lutego 2017

Sesja I (10.00 – 11.15)

AWANS SPOŁECZNY W KOMEDIACH PRL-OWSKICH

Anna Zawadzka
(Instytut Sławistyki PAN)

Filmowe i serialowe komedie PRL-u – zwłaszcza te powstałe w latach 70. i 80. – cieszą się aktualnie dużą popularnością, także wśród widzów młodych, niezadko urodzonych po 1989 roku. Sądzę, że jednym z powodów tej popularności jest łączący je motyw inteligenta zmagającego się z „prostakami”. W komediach PRL-u inteligent to budzący sympatię widzów

„nieborak”. Mężczyzna przytłoczony chamstwem ludzi, z którymi musi obcować na co dzień – w sklepie, autobusie, na poczcie, ale także w domu, bo nierządno „prostactwo” reprezentuje żona, teściowa, niania lub służąca. Zagubiony w PRL-owskich realiach i uciekający od nich w świat książek, myślami nieobecny, bo pochłonięty pracą naukowiec – to z perspektywy takiej postaci pokazywany jest w komediach późnego PRL-u kraj socjalistyczny i z taką postacią utożsamiają się współcześni ich widzowie. W opisach i omówieniach filmów *Brunet wieczorową porą*, *Co mi zrobisz jak mnie złapiesz*, *Nie ma róży bez ognia*, *Czterdziestolatek*, *Alternatywy 4*, *Zmiennicy* itd, jak mantra powtarzane jest sformułowanie, że produkcje te „ukazują absurd PRL-u”. Filmy te prezentują efekty socjalistycznej polityki spłaszczania przepaści klasowych i umożliwienia awansu chłopom jako groteskowe w wymiarze codziennych przyzwyczajzeń i interakcji, destrukcyjne dla jednostek, a także kontr-produktywne ekonomicznie. Śmiech budzi prezentacja „świata na opak”, w którym w mieście mieszkają „wieśniacy” a inteligentami rządzą „prostacy”. I to właśnie uważam za najbardziej zastanawiające: dlaczego „detronizacja” inteligenta – pozbawienie go przewodniej funkcji w społeczeństwie i państwie – jeszcze w PRL-u zostaje uznana za absurd; dlaczego miasto jako przestrzeń egalitarna to w oczach PRL-owskich twórców kuriozum?

Jako że tematem wielu komedii PRL-owskich jest heteronormatywny kontredans – flirt, podryw, narzeczeństwo i małżeństwo – w moim wystąpieniu zamierzam także poruszyć temat interferencji motywów klasowych i genderowych. Narracje o awansujących społecznie mężczyznach różnią się od narracji o kobietach w tak samo ryzykownej sytuacji. Te ostatnie to albo naiwne marzycielki (*Ewa chce spać*) albo poszukiwaczki kawalerów (*Dziewczyny do wzięcia*), albo kokoty z wygórowanymi ambicjami (*Kogel-mogel*, *Alternatywy 4*, *Czterdziestolatek*). Analiza ewolucji motywów komediowych pozwala przypuszczać, że w PRL-u z biegiem lat

esencjalistyczne przekonania na temat kobiet nie wygasają, lecz nasilają się. Kwestię tę warto postawić w świetle ewaluacji PRL-u jako projektu nowoczesnego i emancypacyjnego.

Dr Anna Zawadzka, socjolożka, pracuje w Instytucie Sławiastyki PAN. Autorka książki *Ten pierwszy raz. Konstruowanie heteroseksualności*, reżyserka filmu dokumentalnego *Żydokomuna* oraz redaktorką czasopisma „Studia Litteraria et Historica”. Członkini zespołu Ośrodka Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem IBL PAN.

CIEŃ REWOLUCJI

Aleksandra Sekuła
(IBL PAN)

Rewolucja społeczna, która dokonana się w wyniku działań rządów komunistycznych w Polsce powojennej, bywa dziś negowana. Jednocześnie można obserwować, że nurty konserwatywne cieszące się u nas największą popularnością posiadają silny rys kontrrewolucyjny. Skoro widać cień, to zapewne istnieje obiekt, który go rzuca. Wychodząc z takiego założenia, zamierzam poszukać istoty rewolucyjnej zmiany, śledząc pola i kierunki wzmożonej aktywności ideologicznej oraz praktyk kontrrewolucyjnych (punkty ataków i ustępstw). Zamierzam także zastanowić się nad losami tejsze zmiany. Co oznacza wyrzucenie okresu 1944–1989 z historii państwowości polskiej przez wprowadzenie „numeracji Rzeczypospolitych Polskich” pomijającej ten okres? Jakie procesy musiały zajść, by dopuścić możliwość takiej ekstrakcji? Wystąpienie będzie dotyczyć głównie dziejów klasy chłopskiej we wskazanym okresie, a także zagadnień: emancypacji i awansu, wyłaniania się nowych klas oraz reprodukcji dawnych wzorów społeczno-kulturowych, komunizmu w Polsce jako radykalnego projektu i praktyki zmiany struktury społecznej,

realności dokonanej zmiany kulturowej, a wreszcie komunizmu w Polsce jako „prześnionej rewolucji”.

Dr Aleksandra Sekuła, absolwentka Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, związana naukowo z IBL PAN, współpracuje z organizacjami pozarządowymi, zaangażowana w działania na rzecz wolnej kultury i wolnego oprogramowania. Badaczka niezależna.

Sesja II (11.30 – 13.15)

ARCHITEKTKI PRL-U. KOBIETY, KOMUNIZM I EMANCYPACJA W POWOJENNEJ POLSCE

Agnieszka Mroziak
(IBL PAN)

Celem wystąpienia jest analiza wkładu komunistek w kształtowanie projektu socjalistycznej modernizacji powojennej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem ich działań na rzecz emancypacji kobiet. Autorka omawia zarówno zmieniającą się pozycję polskich komunistek i możliwości ich działania w sferze publicznej, jak też analizuje tworzone przez nie teksty literackie i publicystyczne, zwracając uwagę na rolę komunistycznych polityczek, działaczek partyjnych oraz urzędniczek w tworzeniu języka, którym w PRL-u mówiono o prawach kobiet. Stawia tezę, że koncepcja egalitaryzmu płciowego i klasowego, mająca swe korzenie w tradycji Oświecenia, po 1956 roku straciła na rzecz projektu różnicy płci i postępującego rozwarstwienia społecznego. Zwraca też uwagę na stopniowe odchodzenie od komunistycznego etosu internacjonalistycznego w kierunku przekazu nacjonalistycznego, którego częścią była tradycyjna wizja ról kobiet i mężczyzn w sferze prywatnej i publicznej. Wreszcie

na przykładzie wspomnień komunistycznych dygnitarek, biografii pisanych przez kolejne pokolenia lewicowych intelektualistek, a także współczesnych feministycznych projektów herstorycznych pokazuje, jak proces walki o pamięć o dokonaniach komunistek przekształcił się w proces wymazywania „architektek PRL-u” z historii kobiet i ruchu kobiecego w Polsce.

Dr Agnieszka Mroziak, adiunkt w Instytucie Badań Literackich PAN, wykładowczyni Podyplomowych Gender Studies w IBL PAN. Autorka monografii *Akuszerki transformacji. Kobiety, literatura i władza w Polsce po 1989 roku* (Warszawa 2012). Pracuje nad książką poświęconą komunistkom zaangażowanym w tworzenie projektu socjalistycznej modernizacji powojennej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem ich działań na rzecz emancypacji kobiet.

OD „PEPERÓWKI” DO „PRAKTYCZNEJ AKTYWISTKI”. TRANSFORMACJA NARRACJI O RÓWNOŚCI KOBIET W POWOJENNEJ POLSCE

Magdalena Grabowska
(IFiS PAN)

Proponowane wystąpienie skupia się na zestawieniu dominujących narracji polskiego feminizmu po 1989 roku – narracji braku, narracji konwergencji oraz, spajającej je, narracji antykomunistycznej – z definicjami „komunizmu”, „socjalizmu” i „równości kobiet” obecnymi w zasobach archiwalnych i historii mówionej ruchu kobiecego po 1945 roku. Wykorzystując archiwa Wydziału Kobiecego Polskiej Partii Robotniczej oraz historie mówione zebrane w ramach projektu „Okrucy wolności. Równość kobiet w socjalistycznej Polsce i Gruzji” proponuję prześledzić trajektorię działań na

rzecz równości kobiet w powojennej Polsce. Wyznaczając kilka momentów przelomowych (1946, 1952, 1956, 1968, 1981, 1985) w swoim wystąpieniu pragnę uwidocznić związaną z przemianą pokoleniową zmianę paradygmatu działań na rzecz równości: od komunizmu jako projektu radykalnej zmiany społecznej w obrębie równości kobiet w latach 1946-1952, po „praktyczny aktywizm” lat 60. i 70.. Odchodząc od dominującej dziś w feminizmie strategii narracyjnej i tożsamościowej opartej na delegitymizacji komunizmu, argumentować będę na rzecz rozpoznania komunistycznych i socjalistycznych działań na rzecz równości kobiet jako ważnego elementu historii lokalnego i globalnego feminizmu.

Dr Magdalena Grabowska, socjolożka, adiunkt w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, współzałożycielka Fundacji na rzecz Równości i Emancypacji STER. Autorka pracy doktorskiej *Polish Feminism between East and West*, którą obroniła na Uniwersytecie Rutgers (praca poświęcona była ruchowi kobiecemu w Polsce po 1985 roku). W latach 2010-2014 stypendystka European Commission, Marie Curie International Re-Integration Fellow na Uniwersytecie Warszawskim. Obecnie kończy książkę *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku, a współczesny ruch kobiecy w Polsce*.

EROTYKA I WŁADZA

Tomasz Żukowski
(IBL PAN)

Obrazy rewolucji są z reguły silnie erotyczne. Ikonie kobiety prowadzącej lud na barykady odpowiada wyobrażenie muskularnego robotnika-rewolucjonisty. Zamiarem autora jest prześledzenie erotycznych wyobrażeń rewolucji lat 50. i okresu stabilizacji – początek lat 70. w Polsce na przykładzie

filmów: *Przygoda na Mariensztacie* (reż. Leonard Buczkowski, 1953), *Pokolenie* (reż. Andrzej Wajda, 1954) oraz *Seksolatki* (reż. Zygmunt Hübner, 1972) i *Niebieskie jak Morze Czarne* (reż. Jerzy Ziarnik 1971).

W latach 50. męskie ikony bojowników zostają w szczególności sposób przekształcone. Nie chodzi jedynie o pojawienie się kobiet wraz z ich emancypacyjnymi aspiracjami, ale przede wszystkim o wpisanie budowy nowego państwa i walki w spełniony romans, co zmienia horyzont aspiracji – wyobrażenia walki i jej celów ustępują miejsca marzeniom o spełnieniu oraz budowie świata do zamieszkania.

W latach 70. romans pojawia się w diametralnie innej funkcji – jako siła rozbijająca struktury władzy i struktury społeczne. Szczególnie ciekawe jest wyobrażenie naerotyzowanej młodości zderzającej się ze skostniałym aparatem władzy złożonym z dawnych rewolucjonistów.

Dr Tomasz Żukowski, historyk literatury, adiunkt w Instytucie Badań Literackich PAN (Pracownia Współczesnej Literatury i Komunikacji Społecznej; Ośrodek Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem IBL PAN). Zajmuje się problemami dyskursu publicznego w Polsce; interesuje się funkcjami obrazów Żyda i ich rolą w definiowaniu polskiej tożsamości oraz narracjami o PRL-u i komunizmie po roku '89.

Autor książki *Obrazy Chrystusa w twórczości Aleksandra Wata i Tadeusza Różewicza* (2014), współautor pracy *Przemoc filosemicka? Nowe polskie narracje o Żydach po roku 2000* (razem z Elżbietą Janicką, 2016), współredaktor i współautor tomów: *Sporne postaci polskiej literatury współczesnej. Krytycy* (2003), *Stosowność i forma. Jak opowiadać o Zagładzie?* (2005), *Gry o tożsamość w czasach wielkiej zmiany* (2013), *Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89* (2013), *Rok 1966. PRL na zakręcie* (2014), *Zagłada w „Medalionach” Zofii Natkowskiej*.

Tekst i Konteksty (2016), *Między sztuką a codziennością. W stronę nowej syntezy (1)* (2016). Uprawia także publicystykę społeczną i polityczną. Publikował w „Gazecie Wyborczej”, „Przeglądzie” i „Przekroju”. W latach 2000-2010 redagował Kwartalnik społeczno-polityczny „Bez Dogmatu”.

